TARJIMADA LUG‘ATLARNING O‘RNI VA AHAMIYATI

Muxammadjonova Mubina Raxmatovna
O’zDJTU Tarjimonlik fakulteti 2-bosqich talabasi
Saitxanova Aziza Xolmuxamedovna
Ilmiy rahbar: O’zDJTU Tarjimonlik fakulteti katta o’qituvchisi

Annotatsiya: *Lug‘atlar tarjimonlarga so‘zlarning to‘g‘ri ma’nosini topishda va matnni kontekstga mos tarzda tarjima qilishda katta rol o‘ynaydi. Tarjima jarayonida lug‘atlar nafaqat so‘zlarning aniq ma’nolarini, balki ularning turli kontekstlarda qanday ishlatilishini ham ta’riflab berishi kerak.*

Kalit so‘zlar: *tarjima, tarjimada lug‘at, lug‘at turlari, tarjimon, tarjima jarayoni, terminologik lug‘at, elektron lug‘at, kontekst, madaniy nyuans, tarjimada texnologiyalar, tilshunoslik, matn tarjimasi, tarjima sifati.*

Аннотация: *Словари играют важную роль для переводчиков, помогая им находить правильное значение слов и переводить текст в соответствии с контекстом. В процессе перевода словари должны описывать не только точные значения слов, но и то, как они используются в различных контекстах.*

Ключевые слова: *Перевод, словарь в переводе, типы словарей, переводчик, процесс перевода, терминологический словарь, электронный словарь, контекст, культурный нюанс, технологии в переводе, языкознание, перевод текста, качество перевода.*

Annotation: *Dictionaries play a crucial role for translators in finding the correct meanings of words and translating texts in accordance with the context. In the translation process, dictionaries should not only provide the precise meanings of words but also describe how they are used in different contexts.*

Keywords: *translation, dictionary in translation, types of dictionaries, translator, translation process, language learning, terminological dictionary, electronic dictionary, context, cultural nuance, technologies in translation, linguistics, text translation, translation quality*

Tarjimon uchun eng muhim vositalardan biri — bu lug‘atlardir. Lug‘atlar tarjima jarayonida so‘zlarning ma’nosini aniqlash, sinonim va antonimlarni topish, shuningdek, madaniy kontekstni to‘g‘ri tushunishda muhim rol o‘ynaydi.

Zamonaviy texnologiyalar rivojlanishi bilan bir qatorda onlayn lug‘atlar va tarjima dasturlari ham keng qo‘llanilmoqda, bu esa tarjimonlarga o‘z ishlarini yanada samarali va tez bajarishga imkon yaratmoqda. Sifatli tarjima uchun tarjimon doimo ishonchli manbalardan, jumladan, zamonaviy onlayn lug‘atlar, maxsus terminologik lug‘atlar hamda klassik adabiyotlardan foydalanishi zarur. Shuningdek, tilni chuqur bilish va kontekstni to‘g‘ri anglash ham katta ahamiyatga ega, chunki ayrim so‘z yoki iboralar ma’nosi vaziyatga qarab o‘zgarishi mumkin. Shu sababli lug‘atlar tarjimon uchun nafaqat ma’no topish vositasi, balki til va madaniyat o‘rtasidagi bog‘lovchi ko‘prik vazifasini bajaradi.

Tarjima insoniyat tarixida qadimdan mavjud bo‘lgan faoliyat turlaridan biridir. Turli xalqlar o‘rtasida madaniy, ilmiy va iqtisodiy aloqalar kengaygan sari tarjima kasbining

ahamiyati ham ortib borgan. Tarjima jarayoni nafaqat so‘zlarni bir tildan boshqasiga o‘tkazish, balki ularning mazmunini, ohangini va maqsadini to‘g‘ri yetkazish demakdir. Shu sababli tarjimon har doim chuqur bilimga, keng dunyoqarashga va albatta, ishonchli vositalarga ega bo‘lishi kerak. Ana shunday vositalardan eng muhimi — bu lug‘atlardir. Lug‘atlar tarjimon uchun nafaqat yordamchi manba, balki uning kasbiy mahoratini oshiruvchi asosiy tayanch hisoblanadi.

Tarjima jarayonida lug‘atlar bir necha muhim vazifani bajaradi. Birinchidan, ular tarjimonning so‘z boyligini kengaytiradi. Har bir so‘zning o‘ziga xos ma’nosi, ohangi va uslubi bor. Lug‘at orqali tarjimon so‘zning asl ma’nosini, uning qaysi holatda ishlatilishini, sinonim va antonimlarini bilib oladi. Ikkinchidan, lug‘atlar yordamida tarjimon turli sohalarga oid terminlarni to‘g‘ri tarjima qiladi. Masalan, tibbiyot, huquq yoki texnika matnlarida ishlatiladigan atamalar oddiy so‘zlardan farq qiladi. Maxsus terminologik lug‘atlar esa bu sohalarda aniqlik va izchillikni ta’minlaydi. Uchinchidan, lug‘atlar tarjimada madaniy tafovutlarni to‘g‘ri yoritishga yordam beradi. Ba’zan so‘zlar bir tilda neytral bo‘lsa, boshqa tilda ma’lum hissiy rangga ega bo‘lishi mumkin. Shu jihatdan lug‘atlar tarjimonni noaniqliklardan asraydi.

Lug‘atlarning turlari juda ko‘p va har biri o‘z vazifasiga ega. Izohli lug‘atlar so‘zning to‘liq ta’rifini, grammatik shaklini va ishlatilish doirasini beradi. Ikki tilli lug‘atlar esa so‘zlarning boshqa tildagi muqobillarini topishda yordam beradi. Terminologik lug‘atlar ilmiy va texnik matnlar uchun muhim bo‘lsa, frazeologik lug‘atlar turg‘un birikmalarni, iboralar va maqollarni to‘g‘ri tushunishga yordam beradi. Masalan, ingliz tilidagi “hit the books” iborasi so‘zma-so‘z tarjima qilinganda “kitoblarni urmoq” degan ma’no chiqadi, lekin aslida bu ibora “jiddiy o‘qishni boshlamoq” degan ma’noni bildiradi. Shunday misollar tarjimon uchun lug‘atning naqadar zarurligini ko‘rsatadi. Zamonaviy davrda texnologiyalar taraqqiyoti tufayli elektron va onlayn lug‘atlar keng tarqaldi. Bular orasida Google Translate, Linguee, Reverso Context, Cambridge Dictionary, Merriam-Webster, Oxford Learner’s Dictionary kabi manbalar mashhur. Ular so‘zning talaffuzini, sinonimlarini, antonimlarini, qo‘llanish misollarini va hatto grammatik tahlilini ham beradi. Bunday vositalar tarjimon uchun katta qulaylik yaratadi, chunki ular vaqtni tejaydi va so‘zning turli kontekstdagi ishlatilishini ko‘rsatadi. Ammo shu bilan birga, avtomatik tarjima tizimlariga to‘liq ishonish to‘g‘ri emas. Ba’zan ular so‘zning haqiqiy ma’nosini to‘g‘ri aniqlay olmaydi, ayniqsa murakkab iboralar yoki badiiy matnlarda.

Shu sababli, har qanday elektron manbani ishlatganda, tarjimon o‘z bilimiga va boshqa ishonchli manbalarga ham tayanishi zarur.

Tarjima jarayonida kontekst eng muhim omillardan biridir. Har bir so‘z faqat o‘z kontekstida to‘g‘ri ma’noga ega bo‘ladi. Masalan, inglizcha “charge” so‘zi “to‘lov”, “ayblov”, “hujum” yoki “zaryad” degan turli ma’nolarda ishlatiladi. Tarjimon ushbu so‘zning to‘g‘ri ma’nosini topish uchun lug‘atdan foydalanadi, so‘ngra matnning mazmuniga qarab to‘g‘ri variantni tanlaydi. Shu jihatdan lug‘atdan to‘g‘ri foydalanish tarjimonning tahlil qilish va mantiqiy fikrlash qobiliyatini ham rivojlantiradi. Lug‘atlar tarjimonning o‘z kasbiy mahoratini oshirishida ham muhim rol o‘ynaydi. Tarjimon doimo yangi so‘zlarni o‘rganadi, tildagi uslubiy farqlarni bilib oladi, murakkab iboralarni o‘zlashtiradi. Masalan, tajribali tarjimon bir vaqtning o‘zida bir necha turdagi lug‘atdan foydalanadi: izohli lug‘at, onlayn

tarjima tizimi, maxsus soha lug‘atlari va adabiy manbalar. Shu tarzda u so‘zlarning ma’nosini chuqurroq o‘rganadi va matnni to‘g‘ri ifodalashga erishadi.

Lug‘atdan foydalanish madaniyati ham e’tiborga molik. Ba’zi talabalar yoki yangi boshlovchi tarjimonlar lug‘atdagi birinchi topilgan variantni tanlab, uni bevosita tarjimaga qo‘shadilar. Bu esa matnning mazmunini buzishi mumkin. To‘g‘ri yondashuv — bir nechta variantlarni solishtirib, ularning kontekstdagi mosligini tekshirishdir. Bundan tashqari, tarjimon lug‘atdagi ma’nolardan tashqari, so‘zning ohangini, uslubini va madaniy jihatini ham hisobga olishi kerak. Shu sababli, lug‘atdan foydalanish bu shunchaki ma’no qidirish emas, balki tahlil va ijodiy fikrlash jarayonidir. Shuningdek, lug‘atlar tarjimonning o‘z ustida ishlashiga ham turtki bo‘ladi. Har safar yangi matn ustida ishlaganda, u yangi so‘zlarni o‘rganadi, ularning turli ma’nolarini solishtiradi va o‘z so‘z boyligini kengaytiradi. Bu jarayon uzoq davom etsa, tarjimon asta-sekin o‘zining uslubini shakllantiradi, matnni his qilish va anglash qobiliyati rivojlanadi. Natijada, u so‘zlarni tanlashda yanada aniqlik va ishonchlilikka ega bo‘ladi.

Bugungi kunda tarjimonlar uchun faqat bosma lug‘atlar emas, balki terminologik bazalar, korporativ tarjima platformalari, avtomatik kontekst tahlil tizimlari ham keng qo‘llanilmoqda. Masalan, SDL Trados, MemoQ kabi dasturlar so‘z va iboralarni avtomatik ravishda tanlaydi, ilgari ishlatilgan tarjimalarni saqlab boradi. Bu esa tarjimonning ish unumdorligini oshiradi, lekin baribir inson tafakkuri o‘rnini bosa olmaydi.

Umuman olganda, lug‘atlar tarjimon faoliyatining ajralmas qismi bo‘lib, ular nafaqat so‘z ma’nosini, balki madaniy, uslubiy va hissiy jihatlarni ham yoritadi. Har bir tarjimon lug‘atdan samarali foydalanishni o‘rganishi, bir nechta manbalarni taqqoslab ishlatishi va o‘z tajribasini boyitib borishi kerak. Lug‘at — bu tarjimon uchun oddiy yordamchi emas, balki uning eng yaqin hamkori, o‘qituvchisi va ishonchli manbaidir. Ushbu ishni bajarish davomida tarjima jarayonida lug‘atlarning o‘rni naqadar muhim ekanini chuqur angladim. Tarjima faqat so‘zlarni bir tildan boshqasiga o‘tkazish emas, balki ularning ma’nosi, ohangi va madaniy mazmunini to‘g‘ri tushunib yetkazish jarayonidir. Shu nuqtai nazardan qaraganda, lug‘atlar tarjimon uchun eng asosiy vositalardan biri hisoblanadi. Ular so‘zlarning ma’nosini aniqlash, ularning turli kontekstdagi qo‘llanilishini tushunish, hamda to‘g‘ri ekvivalentni tanlashda katta yordam beradi.

Bugungi kunda texnologiyalar tez rivojlanayotgani sababli lug‘atlar ham zamon bilan hamnafas bo‘lib bormoqda. Bosma lug‘atlar o‘rnini asta-sekin onlayn va elektron lug‘atlar egallab bormoqda. Bunday manbalar tarjimon uchun qulaylik yaratadi, vaqtni tejaydi va turli tildagi so‘zlarning real kontekstdagi qo‘llanishini ko‘rsatadi. Menimcha, bu imkoniyatlar zamonaviy tarjimon uchun katta yutuqdir. Ammo shunga qaramay, har bir tarjimon lug‘atlardan foydalanganda tanqidiy yondashuvni saqlashi, bir nechta manbalarni taqqoslab, eng to‘g‘ri ma’noni tanlashi lozim. Chunki ayrim avtomatik tarjimalar so‘zning asl ma’nosini buzib yuborishi mumkin. Shuningdek, lug‘atlar tarjimonning bilimini doimiy ravishda boyitadi. Har safar yangi so‘z yoki ibora bilan ishlash jarayonida tarjimon nafaqat so‘z ma’nosini, balki uning uslubiy, grammatik va madaniy jihatlarini ham o‘rganadi. Bu esa tarjimonning kasbiy tajribasini oshiradi, so‘z boyligini kengaytiradi va fikrni aniq ifodalashga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, lug‘atlar — bu tarjimonning eng yaqin yordamchisi va ishonchli yo‘ldoshi.

Ular tarjima jarayonini osonlashtiradi, xatolarning oldini oladi va matnning to‘g‘riligini ta’minlaydi. Men ushbu mavzuni o‘rganish davomida lug‘atlarning turli turlari, ularning afzalliklari hamda ulardan samarali foydalanish yo‘llari haqida ko‘p foydali ma’lumotlarga ega bo‘ldim.

Kelajakda tarjima bilan shug‘ullanadigan har bir inson uchun lug‘atdan to‘g‘ri va ongli foydalanish muhim tajriba deb hisoblayman. Shu bois, men uchun bu mavzu nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham katta ahamiyatga ega bo‘ldi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karimov, N. (2019). Tarjima nazariyasi va amaliyoti asoslari. Toshkent: O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti nashriyoti.
2. Jo‘rayev, S. (2020). Til va tarjima madaniyati. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
3. Nurmatova, G. (2018). Leksikologiya va lug‘atshunoslik asoslari. Samarqand: SamDU nashriyoti.
4. Baker, M. (2018). In Other Words: A Coursebook on Translation. London: Routledge.
5. Oxford Learner’s Dictionaries. (2024). https://www.oxfordlearnersdictionaries.com
6. Cambridge Dictionary Online. (2024). https://dictionary.cambridge.org
7. Reverso Context. (2024). https://context.reverso.net
8. Crystal, D. (2012). The Cambridge Encyclopedia of Language. Cambridge University Press.
9. Google Translate. (2024). https://translate.google.com